

relativisme en pluralisme in de sociologie

Een evaluatie van professionaliseringskansen voor sociologen

P. Houben

Waarom vindt een toenemend aantal sociologen dat er alleen maar ideologisch beladen quasi-theorieën bestaan en geen sociologische in eigenlijke zin? Waarom stellen zij zich zo tweeslachtig op door aan de ene kant sociologische vaktermen door burgers te laten definiëren en aan de andere kant, door er hun taak in te zien om alle inzichten, waarden en geloofsovertuigingen van de burger als ballonnetjes door te prikken? Naar de verklaring hiervoor wordt in dit artikel gezocht: in een tendens naar estheticisme die al vóór WO I merkbaar is, in de nawerking van een fundamentele reorganisatie van de sociologische gemeenschap na WO II, in de stagnerende professionaliseringskansen voor sociologen in de zeventiger jaren en ten slotte in de verschuiving van het politieke pluralisme van "relatieve incompatibiliteit" in de richting van incomensurabiliteit". Verdedigd wordt de stelling dat de argumenten van de "relativistische" sociologen methodologisch niet steekhoudend zijn en geen afdoende strategie meer toelaten om de plaats van sociologen in de samenleving anno 1980 te bepalen.

Relativistische sociologen komen vermoedelijk meer voor in praktijk dan op papier. Velen onder hen zullen wellicht, op grond van hun relativistische visie, een publicatie van die visie verknoeiide energie vinden. In Vlaanderen is zo'n publicatie verschenen, te weten J. Lauwers' "Secularisatietheorieën". Het werk is goed gedocumenteerd en systematisch doordacht, wat een analyse ervan vergemakkelijkt.

In deel I zal worden ingegaan op zijn methodologische argumentaties. In deel II wordt ingegaan op de sociale gevolgen en functies van het hedendaagse relativisme.

1. HET RELATIVISTISCHE ARGUMENT VAN LAUWERS (1)

1.1.0. De maatschappelijke achtergrond van sociologische begrippen

In zijn dissertatie gaat Lauwers uit van de constatering dat het begrip "secularisatie" oorspronkelijk geen wetenschappelijke term was maar een term die op zeer uiteenlopende manieren in het veld van sociale krachten gehanteerd werd door o.a. politici, beleidsmensen en theologen. Toen het secularisatiebegrip eenmaal in godsdienstwetenschappelijke kringen gebruikt werd, bleek dat de sociologie er niet in slaagde het op een voor iedereen aanvaardbare wijze eenduidig te definiëren. Volgens Lauwers komt deze onenigheid onder wetenschappers niet door intern wetenschappelijke factoren maar van extern maatschappelijke. In de samenlevingen hebben met elkaar rivaliserende groepen in de loop der jaren verschillende 'sociale definities' van secularisatie ontwikkeld om hun positie te verstevigen. De wetenschapper, die deze maatschappelijke

krachten wil bestuderen, kan niet boven deze conflicten staan. Hij is gebonden aan 'sociale definities' of quasi-theorieën uit de leefwereld. Lauwers' centrale stelling luidt dan dat het sociologisch denken over een thema "met de historiek van het sociaal problematiseren daarvan verbonden is" (Lauwers, 1974 : 19)

1.1.1. Het ideologische van a-priori definities

Volgens Lauwers is deze affiniteit met de leefwereld karakteristiek voor ieder sociologisch begrip, omdat de socioloog zelf aan de maatschappelijke realiteit deelneemt. Hij werkt met de categorieën die hem daar ter beschikking staan. Hierdoor kan de socioloog de sociale problemen niet in een 'objectieve' terminologie benaderen. Hij kan dit enkel in termen uit zijn sociale werkelijkheid. Als de socioloog namelijk uitgaat van een a-priori omschrijving of model identificeert hij zich met één bepaalde ideologie.

Lauwers werkt deze kritiek op het a-priori denken uit in een analyse van de functionele en substantiële definitie van religie in de sociologie. De functionele definitie van religie (zoals de integratieve functie van Durkheim en Luckmann en de comfort of compensatiefunctie van Yinger en Glock) is ideologisch omdat het begrip functie altijd betrekking heeft op een deel van een groter geheel en daarmee aan de belangen hiervan gebonden is. (*Ibid.*, 96).

Bovendien suggereert de functionele definitie een noodzakelijkheid waardoor de historische aard van iedere religie verhuld blijft (*Ibid.*, 98). De substantiële definitie, bijvoorbeeld Bergers' onderscheid tussen profaan en sacraal, is niet alleen moeilijk operationaliseerbaar, maar gaat bovendien uit van een onderscheid tussen het wezenlijke en het toevallige (men denke b.v. aan de uiteenlopende religieuze duidingen van wat menselijk leven is en het verbod op de abortus provocatus). Dit wezenlijke en toevallige zijn legitimiteitsparolen waarmee men in het sociale veld de problemen tracht te definiëren. Door een substantie in de godsdienst aan te duiden kan de socioloog niet anders dan in een dergelijke legitimiteitsstrijd positie kiezen (*Ibid.*, 102). Zowel "bij de functionele als bij de substantiële definitie van godsdienst worden sociale definiëringen gereïficeerd" (*Ibid.*, 104), waardoor men niet 'ontkomt aan een of ander ideologiserend sociaal standpunt'. De socioloog mag daarom niet zelf bepalen wat de functie en substantie van een godsdienst uitmaakt, "want dat is het onderwerp van sociale definiëringen door verschillende actors in verschillende situaties", aldus Lauwers (*Ibid.*, 96).

1.1.2. Relativerend of relativistisch

De centrale gedachte in Lauwers' dissertatie is blijkbaar dat de socioloog moet kiezen tussen de a-priori definitie van zijn modellen of het achterwege laten van iedere definitie. Uit vrees voor reïficatie verwerpt Lauwers de a-prioristische werkwijze, maar hij rekent daartoe ook alles wat op een eigen, en daarom voor Lauwers kunstmatige inbreng van de kant van de socioloog kan wijzen, zoals begrippen, selecties en ordeningscriteria. Vier facetten kunnen in zijn argumentatie onderscheiden worden waaruit blijkt dat zijn pluralistische methode omslaat in een relativistische.

1.2.1. Formalisme

Een eerste facet van dit relativisme is Lauwers' onverschilligheid t.a.v. de kennisverschaffende functie van de sociologische modellen. Je hoeft nog geen relativist te zijn om te constateren dat veel sociologische modellen uit de leefwereld afkomstig zijn en dat modellen hun geldigheid niet aan empirische toetsing kunnen ontleenen. Om beide redenen hebben bv. kritisch-rationalisten, bepaald geen relativisten, het model de "mythe binnen de wetenschap" genoemd (2).

Maar Lauwers suggereert dat we deze 'mythes' maar moeten accepteren zonder deze op hun instrumentele waarde te kunnen afwegen. Waar bij de kritisch-rationalisten en de fenomenologen de heuristische waarde van het model centraal staat, blijft in Lauwers' studie weinig anders over dan een formalistische beschouwing over de origine van modellen, abstraherend van hun ontdekkende functie.

De inhoudelijke opvatting van het model wordt overgelaten aan de verschillende groepen uit de leefwereld. Dit is als tweede facet in Lauwers' relativisme te onderscheiden.

1.2.2. De onduidelijke autoriteit van de samenleving

De onvoorwaardelijke ondergeschiktheid van de theorievorming aan de leefwereld blijkt uit zijn beperkte opvatting over wat de kennissocioloog kan doen. Sociologische modellen worden in verband gebracht met sociale definities. Maar Lauwers spreekt niet over de criteria om uit te maken of een motief al dan niet een rationalisatie is, noch over latente functies en motieven van mensen of organisaties, die afwijken van, of zelfs tegengesteld zijn aan de officiële definities. Ondanks zijn voortdurend terugkerende kritiek dat ideeën en definities gerelateerd moeten worden aan "sociale posities" wordt evenmin overtuigend duidelijk gemaakt hoe sociale definities en sociologische modellen sociaal historisch samenhangen met structurele processen in de samenleving (1972 : 345 e.v.). Toch leidt Lauwers hier uit af, dat begrippen definities en terreinafbakeningen overbodig zijn omdat dit allemaal zaken zijn die al in de leefwereld voor ons geregeld zijn (1974 : 106). Zijn die ideeën uit de leefwereld dan altijd goed omschreven en betrouwbaar ? Bestaat het gevaar niet dat vermeende feiten tot feiten worden verheven ?

1.2.3. Ongerijmdheden

Ten derde vindt Lauwers dat als al onze kennis sociaal gebonden is de waarde of het nut van de kennis maar relatief is. Volgens Lauwers bestudeert de socioloog godsdienstige verschijnselen aan de hand van een voorafgaandelijk vaststaande godsdienstdefinitie (i.e. de essentialistische methode) of de socioloog laat dat aan de burger over en stelt zich alleen de vraag wat door wie als sacraal of profaan gezien wordt (populistische methode). Buiten dat en de verwerpelijk geachte essentialistische methode bestaat er voor Lauwers geen alternatief. De moeilijkheid is dan hoe een religieus verschijnsel door sociologische waarneming te identificeren valt als strikt wordt afgezien van een begrip of definitie.

Als Lauwers zich niet wil laten misleiden door de respondent (met zijn rationalisaties) of door de ruimere sociale structuur (met zijn latente functies) moet hij ook de definities en begrippen verwerpen die hun oorsprong in de sociale leefwereld vinden. Dat doet Lauwers inderdaad (1). Maar consequent is dat niet omdat hij in zijn relativisering van sociologische theorieën begrippen gebruikt (zoals 'sociale positie', 'relativering', 'legitimitetsparolen' e.d.) die op hun beurt ongerelativeerd blijven.

Zo verwerpt hij het begrip 'privatisering' van Luckmann en Parsons (cf. pg. 55), Luckmanns begrippen 'private en publieke sfeer' (pg. 50-4), Bergers concept 'desacralisatie' en ten slotte de rationaliteitstheorie van Weber en van Wilson (pg. 91-92). Zijn laatste paragrafen zijn daarvoor illustratief. "Hoe kan de godsdienstsocioloog zijn terrein afbakenen zonder opnieuw in een ideologisch standpunt te vervallen" zo vraagt Lauwers zich af. (J. Lauwers, o.c., 106. Idem in *Politica*, 346). Door zijn interesse of eventueel die van een opdrachtgever? Maar dan moet Lauwers weer, in terminologie van Mannheim, ideologisch "Standortgebonden" zijn. De (goede) socioloog, zo vervolgt Lauwers dan, zou "zijn eigen standpunt en interesse niet onbevaagd moeten laten maar in zijn onderzoek het sociale karakter van zijn standpunt trachten aan te tonen". Opnieuw is dan de vraag: hoe en door welke niet ideologisch gebonden begrippen of theorie? Ieder relativisme lijkt zo uiteindelijk te zijn gebouwd op de zonder meer dogmatische assumptie dat ieder denken een belangen-bepaald en daardoor vertroebeld denken is en dat deze causale invloed alleen *niet* geacht wordt aanwezig te zijn bij deze bewering zelf. Een griekse kritiek die nog steeds van kracht is.

1.2.4. De introverte socioloog

Lauwers staat niet alleen met zijn probleem. In een recent interview bericht De Groot het volgende: "op een testtoernooi met Luning Prak was ik geschokt door onze bevindingen ... dat er zulke grote verschillen waren tussen mensen" (m.b.t. intelligentie en aanleg). Die verschillen zijn niet genoeg onder de aandacht gebracht. "De enigen die weten dat veel mensen de grootste moeite hebben met een aantal dingen zijn onderwijzers aan lagere scholen. (...) Het gevolg daarvan is dat bijna alle mensen over die dingen oordelen op basis van hun kennissenkring. Wat moet je anders? Ze hebben natuurlijk ook wel eens de bakkersknecht ontmoet ... dat is toch een aardige man, met wie je, ik ook, best kunt praten ... maar waarschijnlijk moet je hem geen wiskundig probleempje voorleggen ... die (problemen) behandel je dan niet. En de mensen die dat wel kunnen, dat is een inner circle. Zo krijg je dus een afschuwelijke vertekening in de geest van de mensen" (De Groot : 7). Op deze manier kan ook de (godsdienst) sociologie haar doel voorbijlopen. Verwerpt Lauwers uit vrees voor verabsoluterende reïficatie de gangbare sociologische begrippen, en geeft hij een pleidooi voor het "voortdurend bevragen van het eigen standpunt en interesses van de socioloog in zijn onderzoek", dan komt er van een meting van 'wat door wie als religieus ervaren wordt', kortom het kwalitatieve verschil tussen inner circle en omgeving, niet veel terecht. De bias, veroorzaakt door ons behoren tot een bepaalde professionele groep en klasse, wordt niet opgeheven. We betrekken de problemen te veel op onszelf. De beleidsmakers en politici kunnen, als vanouds, zonder ons hun gang gaan.

heen, tot generaliserende kennis te komen. Daaronder versta ik de mogelijkheid om onze inner-circle-knowledge — d.w.z. evidenties, inzichten of ook vooroordelen, verkregen aan de hand van *enkele* toevallige gebeurtenissen of gevallen uit de leefwereld — *systematisch* te vergelijken en te bevestigen of te falsifiëren m.b.v. een groot aantal “outside-circle-cases”. We weten m.a.w. best wat religie is, we kennen het verschil tussen een godsdienstig ritueel en een zondagse dronkemansvertoning. Wat we (nog) niet weten is waar de grens tussen beide getrokken moet worden, hoe het begrip religie *precies* geoperationaliseerd moet worden om de grote variaties van groep tot groep te kunnen vaststellen. Hiervoor zijn veel ervaringsgegevens nodig. Maar daarvoor is op zijn beurt een idee-vooraf noodzakelijk, of zoals De Groot het noemt : een ‘begrip-zoals-bedoeld’ (*Ibid.*, 11-13). En dit begrip is mede afkomstig uit de inner-circle van de onderzoeker. In Lauwers sociologie-opvatting wordt het idee-vooraf geïdentificeerd met de vaststaande essentialistische, en dus verwerpelijke, begrippen en wordt het accent precies omgekeerd geplaatst : door ons gebrek aan kennis over de ‘outside-circle-cases’ kunnen er geen geldige inner-circle-inzichten bestaan die meer behelzen dan sociale legitimiteitsparolen. Volgens Lauwers weten we niet wat religie is. Zo ontstaat een bijzondere variant van wat Habermas eens het “soziologisch geübt Kannit-verstan” heeft genoemd.

Lauwers’ relativiserende methode is om vier redenen onaanvaardbaar : het methodologisch formalisme, de onduidelijke autoriteit van de leefwereld, de ongerijmdheden in de relativiserende methode en ten slotte de introvertie die zijn sociologie-opvatting tot gevolg heeft.

2. DE STRATEGIE VAN DE RELATIVISTISCHE SOCIOLOGIE IN DE PLURALISTISCHE SAMENLEVING

2.0.0. De onderzoeker, zijn object en zijn publiek

Doen we wel recht aan de relativistische sociologie als we alleen ingaan op de methodologische aspecten ervan ? Relativistische sociologen dringen er niet zonder reden op aan om het ontstaan en functioneren van sociologische theorieën binnen sociale groeperingen en hun werkelijkheidsvisies te plaatsen. In hun ogen benadert de methodoloog het wetenschappelijk onderzoek in een maatschappelijk isolement. De methodoloog zoekt naar regels voor geldigheid en consistentie en hij neemt aan dat het “publiek” van de onderzoeker geen invloed heeft op het hoe en wat van dat onderzoek (3). Zo’n wegdenken van het publiek komt de methodologische analyse niet ten goede ; hierin ben ik het met de relativisten eens. In de omgang met het publiek ontstaan immers de behoeften, belangen of problemen, die zo richtinggevend zijn voor de manier waarop de wetenschapper zijn voorwerp analyseert.

In de vooroorlogse Duitse sociologie is voor deze relatie een handig begrip ontwikkeld, nl. het waardegezichtspunt (“Wertbeziehung”). Rickert en Weber, die dit begrip voor het eerst gebruikten, drukten er de diversiteit van onderzoeksvisies mee uit. Je kunt er echter ook de diversiteit van het publiek mee uitdrukken, zoals Mannheim enkele

decennia later deed. Mannheim kon daarom het waardegezichtspunt blootleggen als een historische en groepsgebonden preferentie, daar waar Weber dit een aangelegenheid van de individuele onderzoeker vond.

Voor zover ik het kan overzien is er geen systematische historische methodologie ontwikkeld waarin de "objectlijn" van Weber en de "publieklijn" van Mannheim verenigd zijn, zodat de invloed van *georganiseerde* waardegezichtspunten op diverse sociologische onderzoekingen geanalyseerd kan worden.

Bij Gouldner (1972 : 17) is een interessant voorbeeld te vinden van een dergelijke benadering. Webers pleidooi voor waarde vrije sociologie in zijn "objektivitätsaufsatz" van 1907 vat Gouldner op als een poging om het universitaire beleid van die dagen veilig te stellen voor mogelijke politieke inmengingen van de staat. Verder ziet hij in de eis tot waardevrijheid van die tijd een soort "Fair trades Act", waarmee oneerlijke concurrentie tussen hoogleraren aan banden gelegd kan worden. Bemoeit de staat zich tegenwoordig te veel of te weinig met het universitaire beleid, vertonen onderzoekers te veel of te weinig politieke en ethische verantwoordelijkheid? Dat zijn vragen, aldus nog steeds Gouldner, die in overweging genomen moeten worden wanneer methodologen debateren over waardevrijheid.

Ik meen dat hierin een interessant onderzoeksprogramma besloten ligt. Als nl. het waardegezichtspunt het snijpunt vormt van de "objectlijn" en de "publieklijn", van productie- en consumptiecriteria, dan is het zinvol om de methodologie in functie van de verschillende organisatiepatronen van het waardegezichtspunt te bestuderen. Het waardegezichtspunt is dan meer dan een wijsgerig en maatschappelijk amorf beginsel. Waar doorgaans het waardegezichtspunt als een searchlight behandeld wordt, dus behorend tot de "objectlijn", heeft het waardegezichtspunt nog twee andere belangrijke functies. Ten eerste vormt het de "impuls" vanuit de omgeving en ten tweede vormt het de "poort" die deze "impulsen" uit de omgeving al dan niet doorkomt. Deze twee functies van het waardegezichtspunt vormen samen de "publieklijn" van wetenschappelijk onderzoek. In het eerste geval kan de vraag luiden welke machts-groepen de onderzoeksvisies, in de "objectlijn", kunnen verstrekken, stroomlijnen of dicteren. Is dat de staat, de kerk, een politieke partij, een professionele beweging, actiegroep of een consumentenvereniging? In het laatste geval is het de vraag in hoeverre de universiteit en de afzonderlijke wetenschapper open staan voor alle impulsen of slechts voor enkele, of zij zelf al dan niet een levensbeschouwelijk engagement hebben resp. proberen om zoveel mogelijk ieder engagement uit te sluiten.

2.1.0. Historische verschuivingen in het waardegezichtspunt (poort)

Wat is het karakteristieke van de "publieklijn" in de relativistische sociologie? Lauwers noemt zijn sociologie een narrensociologie en m.i. heeft de auteur daarmee zijn standpunt treffend verwoord. De nar engageert zich niet, probeert iedereen te behagen, neemt niemand au sérieux en zichzelf het minst. De terughoudendheid om inhoudelijk theoretische of empirische inzichten prijs te geven, de formalistische houding tegenover inhoudelijke kennis i.h.a. (1.1.), de autoriteit die toegekend wordt aan verschillende leefwerelden (niet aan één groepering in het bijzonder) (1.2.) en de

relativering van deze leefwerelden (1.4.) wijzen op een grote gevoeligheid voor het publiek. Is dat een toevallige karaktereigenschap van de auteur of "past" deze ook in een trend binnen de sociologie ?

In een historisch onderzoek (4) ben ik tot de bevinding gekomen dat de opvattingen van sociologen over onderzoeksvisies en waardegezichtspunten een specifiek patroon vertonen. In sommige periodes is er een positieve houding, in andere periodes een ambivalente of repressieve houding t.a.v. onderzoeksvisies uit de leefwereld.

Tabel 1

	A. Invloed leefwereld op onderzoeksvisie (waardegezichtspunt als poort)	B. Politieke situatie (waardegezichtspunt als impuls)	C. Standaard voor objectiviteit of waarheid
1. Historisme en naturalisme voor de eeuwwisseling	WG wordt aanvaard als een vanzelfsprekend gegeven dat "feitelijk" aanwezig zou zijn in de vooruitgang van de cultuur (historisme) of als psychische energie (naturalisme van Wundt)	Prerationale periode van Duitse statenbond en vorming nationale staat	"Volkgeist" (Stamm, Sprache, Sitte, Siedlung)
2. Formele sociologie	WG wordt irrelevant geacht, abstracte begrippen (reine Formen) volstaan voor selectie (Simmel, Von Wiese)	Duitsland na de "Kulturkampf-gesetze" van Bismarck. Evangelische en m.n. katholieke kerk niet als sociale partner of als inrichtende macht erkend	Begrippen als abstracties van historische en toevallige omstandigheden
3. Neothomisten	Het WG als een vanzelfsprekend gegeven, openbaar in Het Woord en de verkondiging van de kerk (Deploige)	Reactie van katholieke intelligentia tegen geliciteerde wetenschap (o.a. Durkheim) en sociaal beleid van staat (m.n. in België en Frankrijk)	Essentialistische wezensheden of "natuurrechtelijke ideeën"
4. Neokantianen en Weber	WG heshouwd als (1) een noodzakelijk en constructief beginsel voor onderzoek, dat (2) transcendentiaal t.a.v. empirisch materiaal en daarom autonoom door de onderzoeker gekozen kan worden maar (3) ondergeschikt was aan de eis van waardevrijheid	Vgl. 2.	Objectief geldende transcendentiaal normatieve assumpties (Rickert) Rationele calculus (Weber)
5. Kennissociologie (Mannheim)	WG noodzakelijk en positief (vgl. Weber), maar niet transcendentiaal doch een concrete belangstreffen van politieke groepen. Eis van waardevrijheid treedt op de achtergrond (Mannheim)	Extrem polarisatie van conservatieven, socialisten en nationaal socialisten in de Weimar Republiek	Consensus-ex-post door complementariteit van pluralistische WG's van politieke machtsgroepen en gedragen door de heterogeen samengestelde intelligentia
6. Positivistische wending tijdens en direct na WO II	Het subjectieve WG van Weber te vervangen door een feitelijk principe (Schaaf: "Inhaltsbeziehung" i.p.v. Wertheziehung) nl. "gelijkheid" tussen visies van de onderzoeker en zijn populaties. Later ook hij o.a. Lynd en Runciman	Oprichting internationale sociologenverenigingen. Nadruk op empirisch neutraal onderzoek. Wederopbouw en Welvaartstaat (End of Ideology debate)	Feiten en/of operatieregels
7. Toetsingsargument in vijftiger jaren	Waardevrijheid wordt een absolute eis. WG wordt daarmee in strijd geacht, een negatieve en versturende factor in onderzoek die d.m.v. psychologische training te verwijderen of te expliciteren is (Lynd, Myrdal, Dahrendorf, enz...)	Idem	Feiten of operatieregels
8. Kritische theorie	Ideologiekritische onthulling van waarden en belangen in de vermeende waardevrije wetenschap. Ideaal: Herrschaftsfreier Diskussion	Gepluraliseerde welvaartstaat met protest van georganiseerde minderheden	
9. Consensus en paradigma argument	Het begrip WG verdwijnt. Onderzoeksvisies worden gevonden in niet-toetsbare en niet-beargumenteerbare modellen (Kuhn) of bijzondere language games (Phillips)	Idem	Consensus door communicatieregels en overlappende language games resp. paradigma's

2.1.1. Ethische en esthetische onderzoeksvisies

In kolom A van tabel 1 zijn de belangrijkste veranderingen van het waardegezichtspunt (afgekort W.G.) diachronisch geordend. Door gebrek aan materiaal zijn soms synchrone zijsprongen gemaakt. Ondanks dit gebrek aan volledigheid valt eruit af te

leiden dat het waardegezichtspunt tot in de zeventiger jaren een ethisch en politiek beladen karakter vertoont, zelfs in de vijftiger jaren (periode 6 en 7) wanneer een aantal sociologen zoals Lynd en Myrdal met een bijna ascetische bewogenheid het waardegezichtspunt proberen uit te schakelen. In het consensus- en paradigma-argument (A9) spreekt geen betrokkenheid bij bepaalde problemen. Er domineert de koele constatering dat er verschillende scholen bestaan.

In de evolutie van het waardegezichtspunt zijn twee spronggewijze veranderingen aan te wijzen, die de ontwikkeling naar meer onverschilligheid kunnen verklaren. De term waardegezichtspunt wordt pas gebruikt door de neokantiaan Rickert en door Weber. Voor die tijd, in het naturalisme en historisme (A1), heeft men nog geen naam voor dit verschijnsel. Sociologen dachten toen de onderzoeksvisies automatisch uit het onderzoeksmateriaal te kunnen aflezen. Rickert en Weber hebben het waardegezichtspunt uit de historische dwang bevrijd. Zij definiëren nl. het gezichtspunt als een "transcendentiaal" beginsel, d.w.z. iets dat in het denken van de onderzoeker vervat ligt. Met dit niet-empirische criterium ordent de onderzoeker de "amorfe" empirie in zinvolle verbanden.

De neokantiaanse visie op het waardegezichtspunt is in die tijd revolutionair geweest en heeft een grote praktische betekenis gehad. Want, door het individualistische en transcendentale karakter van de onderzoeksvisie wordt het onmogelijk dat een maatschappelijke autoriteit zoals de kerk (vgl. het neothomisme in A3) of een algemene historische evolutie (vgl. het naturalisme in A1 en het marxisme) het gezichtspunt van de onderzoeker kan dicteren. De onderzoeker krijgt een grotere vrijheid en autonomie. Hij kan nu verschillende waardestandpunten uitproberen; hij kan als het ware spelen met gezichtspunten alvorens een onderwerp ter hand te nemen. Weber heeft aan de afweging van mogelijke gezichtspunten zelfs een systematische aanpak willen geven als hij spreekt van "Wertanalyse" of "Wertinterpretation" (Weber : 123, 125).

Het is de vraag of de onderzoeksvisies in deze periode nog zoveel ethisch gestalte hadden.

De keuze voor een gezichtspunt werd verbonden aan een ethiek, maar heel anders dan in Kants formele ethiek — die voor *iedere* vrije burger zou moeten gelden — was dit in de ogen van de "neokantianen" een "Individual ethik" die van persoon tot persoon verschilde (Weber, 1968 : 603-4, Rickert, 1921 : 541-2). Ook toen vond men dat een ethiek die individualistisch en transcendentiaal was eigenlijk een onmogelijkheid vormde.

Anderen, zoals Mannheim, waren van mening dat neokantiaanse opvatting een manoeuvre was voor de te machtige overheid en een vlucht uit de politieke spanningen. Maar deze interpretatie verklaart niet waarom men zo openlijk polemiseerde over waarden en belangen. Had men dan niet beter kunnen zwijgen. Er heerste ongetwijfeld een vrijheid aan de Duitse universiteiten. Pas rond 1930 werd de druk van de staat voelbaar. Treitschke verweet toen bv. Freyer dat de sociologie zich meer met staatsrelevante aangelegenheden moest gaan bezighouden (Freyer, 1930 : 160-4). Mannheim beperkte inderdaad al het aantal gezichtspunten tot de feitelijke bestaande van groeperingen in de samenleving. Deze beperking kon evenwel zijn esthetische verzamelwoede niet maskeren. Gezichtspunten waren ook voor hem "interessant", niet goed of slecht, wat niet verhinderd heeft dat Mannheim heeft moeten uitwijken.

2.1.2. De verdringing van het waardegezichtspunt na wereldoorlog II

Na WO II wordt het functionalisme in Amerika de dominante stroming. Het begrip waardegezichtspunt is er onbekend. Niettemin kunnen termen als "basicneeds", "functional requirements", en "prerequisites" dezelfde functie vervullen. Het zijn visies om materiaal te ordenen hoewel ze beperkt in aantal blijven en terug gegeven zijn aan de "natuur". Waar over belangen en waarden in wetenschappelijk onderzoek gesproken wordt, proberen sociologen deze uit te bannen of streven ze naar een conformiteit van hun gezichtspunt met de algemeen geldende opinie. Ook deze periode heeft mijns inziens een grote invloed op de hedendaagse sociologie uitgeoefend. Anders dan WO I heeft WO II twee discontinuïteiten bewerkstelligd : ten eerste slaat de positieve waardering voor het waardegezichtspunt om in een negatieve, ten tweede willen sociologen blijkbaar het gezichtspunt niet meer als een autonoom, pluriform en manipuleerbaar instrument zien waardoor steeds andere verschijnselen ontdekt kunnen worden.

In de kritische theorie en het consensus- en paradigma-argument worden de positieve functie en het pluralisme van onderzoeksvisies achtereenvolgens gerehabiliteerd. In de functionalistische stroming, die ik niet systematisch onderzocht heb, wordt de toepassing van het begrip functie en "system need" gedecentraliseerd tot groepen en organisaties (Mayntz, Gouldner). Men onderkent de mogelijkheid van conflict tussen groepen en de relativiteit van de uitdrukking "functioneel". Luhmann wil ten slotte de biologische connotaties van het functionalistisch paradigma helemaal laten vervallen en vervangt het begrip systeembehoefte door "Bezugsproblemen" (Luhmann, 1970 : 9 e.v.).

Bijgevolg kunnen onderzoekers opnieuw zelf "Bezugsproblemen" kiezen en heeft ook het functionalisme een pluralisme in onderzoeksvisies toegelaten.

2.1.3. Cake walk

Heeft de naoorlogse sociologie daarmee slechts een sport op de ladder bereikt waarop de vooroorlogse Duitse sociologie geëindigd is ? De evolutie, zoals weergegeven in figuur 1, mag misschien, ten onrechte, deze indruk wekken. Met het geloof in het einde van de ideologie zijn een aantal stappen terug gezet, maar met het doel een sprong voorwaarts te maken : een internationale sociologie te scheppen die over de landsgrenzen heen reikt, waarin de specifieke culturele decors van theorieën vervagen en waar modellen en begrippen exporteerbaar worden gemaakt. U kent het, de "cake walk" in het Lunapark. In de hoogste stand van de ene ladder stap je over op de laagste trede in zijn laagste stand van de andere ladder. Om intersubjectiviteit op zo'n hoog niveau te realiseren moest iedereen wel wat inslikken, en dan vooral kwesties die in het verleden verdeeldheid hebben gebracht zoals : religieuze dogma's nationaliteitsgevoelens, klasse-ideologieën en wijsgerige geschilpunten.

Uit figuur 1. is af te lezen dat deze politieke, ideologische en culturele zaken vóór de oorlog meer dan eens als standaard voor objectiviteit of waarheid gebruikt werden (m.n. C1 en C3) en dat deze na de oorlog plaats moesten ruimen voor "feiten en opera-

tieregels" (C6) als standaard voor de objectiviteit. Een minder complex criterium dus, maar des te ruimer de intersubjectiviteit. Verhoogde intersubjectiviteitseisen maken het aannemelijk dat openheid voor allerlei waardegezichtspunten in de vijftiger jaren niet mogelijk was. Waarom in de zestiger jaren de poorten van de wetenschap wijd open komen te staan voor politieke groeperingen, is niet te verklaren door intern huishoudelijke factoren. Hiervoor zijn impulsen uit de omgeving bepalend geweest.

2.2. Sociologie tussen staat, kerk en burger (Impuls)

In het onderstaande wil ik aannemelijk maken dat een ontwikkeling waarin de burgers hun stem steeds meer kunnen laten doorklinken en de socioloog rekening gaat houden met hun sociale theorieën (Lauwers) kon optreden doordat kerkelijke instellingen en overheidsorganisaties nagelaten hebben nieuwe domeinen in de tertiaire en quataire sector bijtijds te bezetten. Daardoor kregen sociologen (in het beleid en welzijnswerk wel te verstaan) de kans om groepen burgers van kleine omvang als "hun" cliënten voor te stellen om op deze wijze rijkssubsidie, maatschappelijke invloed en aanzien af te dwingen.

Twee vragen liggen voor de hand :

- wat zijn de professionaliseringskansen van sociologen ; kunnen zij hun domein langzaam uitbreiden of zullen corporaties, staat en kerk het ontstane vacuüm alsnog invullen ; is de strategie van de relativistische sociologen, om goodwill van het publiek te verwerven, nog haalbaar (2.2.) ?
- in hoeverre bevordert de openheid van de relativistische sociologie voor het pluralisme in de samenleving een desintegratie in het onderzoeksbeleid (2.3.) ?

2.2.1. Professionaliseringskansen van de sociologen

Naarmate een beroepsgroep specialistischer en deskundiger wordt, dreigt haar cliënteel ondeskundiger te worden, aldus Johnson, en neemt de zekerheid onder de cliënteel toe (Johnson : 41-2). Volgens Johnson zal de beroepsgroep zich gaan professionaliseren om deze onzekerheid te reduceren of in juiste banen te leiden, dit is : criteria bepalen voor toelating tot het beroep, controle over de opleiding, reglementering van de beroepsuitoefening en de formulering van een beroepsethiek. Uiteraard hangt dit af van de hoeveelheid invloed en sancties waarover een beroepsgroep reeds beschikt. Juristen en artsen hadden deze macht sociologen duidelijk niet. Hoewel artsen en juristen geen monopolieposities innemen, beschikken zij over tuchtcolleges resp. deontologische kamers om klachten te beperken en binnenkamers af te handelen (Hirschmann : voice) en over middelen om behandeling door alternatieve groepen te sanctioneren (Hirschmann : Exit). Risico's worden gereduceerd door de beroepsgroep en misschien ook ten gunste van die beroepsgroep. Andere risicoreducties – te denken valt aan die door consumentenverenigingen, een externe autoriteit, diensten- en produktenaansprakelijkheid – blijven achter in ontwikkeling.

2.2.2. Om de gunst van het publiek

Sociologen zijn de nakomers in de professionaliseringsketen en komen daarom in ondergeschikte posities, temeer omdat zij niet kunnen dreigen met de oprichting van eigen praktijken. In handboeken wijzen ze op het verschil tussen het "sociologische gezichtspunt" en het juridische (Van Doorn en Lammers, 1968 : 26, e.v.), terwijl juristen daar geen gewag van maken. Sociologen praten ook eerder in termen van algemeen welzijn i.p.v. "dit is gunstig voor mij of voor ons" (H. Freyer, 1955 : 261).

Zij moeten blijkbaar nog dingen om de gunst van het publiek. Zij kunnen "Exit" en "Voice" moeilijk verhinderen en zijn daarom meer aangewezen op een loyale relatie van "solidariteit" met hun cliënteel. Op zich is het niet uniek voor de sociologen. Ook de alternatieve circuits, die in ieder professioneel domein wel aanwezig zijn, moeten een appel doen op de "echte" behoeften van het publiek. Westwinkeliers, advocatencollectieven, homeopaten en acupuncturisten hebben uitgesproken opvattingen over hun dienstverlening en die van hun gevestigde concurrenten. Dit leidt tot een eisende houding van deze groepen. De cliënt moet betere voedingsgewoonten aanleren, hij mag geen geroutineerd pillenslikker zijn, moet beneden een vastgestelde salarisgrens zitten om voor rechtshulp in aanmerking te komen, enz. Merkwaardig genoeg zijn het juist deze inhoudelijke beroepsvisies die de relativistische sociologie de socioloog wil ontzeggen. Blijkbaar is er een plafond in de professionalisering van sociologen.

2.2.3. Om de gunst van de burocrat

Maatschappelijk assistenten klagen nogal over hun zgn. "dualistische positie". Ze zijn "advokaat" of vertrouweling van de burger en controleur tegelijk (Van Geel : 219). De enquêtes van hun hand zijn niet bindend voor de probatiecommissie of voor de secretaris van het OCMW. Zij kennen geen beroepsgeheim. Door hun ondergeschikte positie zijn het niet hun visies maar die van hun meerdere en vooral het administratieve systeem met haar grote hoeveelheid regels en bepalingen die de rol van de cliënt definiëren.

Zo ontstaat een versnippering van loyaliteit als gevolg van wat Schuyt "het voortschrijdend proces van (juridische) formalisering van sociale relaties" noemt : "Iedere rechtsregel categoriseert rechtssubjecten langs scheidslijnen die lang niet altijd samenvallen met die in de sociale wereld van de gerechtigden en niet gerechtigden ...". "Het wordt steeds onduidelijker waarom de één wél door een rechtsregel wordt begunstigd en de ander niet" (K. Schuyt, 1976 : 342). Het gevolg is dat de anonieme burocrat de burger van zich afhankelijk maakt, zijn formele rechten doet functioneren als particuliere gunsten, maar er niet in slaagt het "regelsysteem aanvaardbaar te maken voor de betrokkenen".

Lasch wijt het gebrek aan loyaliteit niet zozeer aan het regel- of verzorgingsstelsel, maar aan de sociaal bepaalde psychologische persoonlijkheid van het nieuwe bureaucratische middenkader dat de posten binnen het verzorgings- en regelsysteem bezet.

Deze nieuwe beroepsgroepen "worden aangesteld en bevorderd, niet op grond

van inhoudelijke deskundigheid, maar vanwege inzetbaarheid, voegzaamheid en goede contactuele qualiteiten". Dit leidt tot de meest extreme vorm van pluralisme nl. narcisme, hetgeen De Swaan omschrijft als de oriëntatie "op anderomans verlangens om zo des te beter eigen wensen te kunnen verwezenlijken in onderlinge onderhandeling en waarin ten slotte normen en gewetens-eisen nauwelijks nog gelden" (De Swaan : 21). De Swaan voegt daar een interessant begrip aan toe, nl. "protoprofessionalisering". "Mensen maken moeilijkheden met elkaar en met zichzelf. Daar hebben zij geen hulpverleners voor nodig. Maar psychotherapeuten leren ze daar psychische problemen van te maken, geschikt voor behandeling door die deskundigen", aldus deze auteur (*id.* : 1).

Als zijn constatering juist is betekent het dat de burgers zich door het protoprofessionaliseringsproces aan de sociaal sterkere professional zullen binden. En dit is in geen geval de beleidssocioloog of de maatschappelijk werker, hetgeen verklaart waarom de strategie van de relativistische sociologie zo tweeslachtig is. Zij richt zich tot het publiek om maatschappelijk geruggesteund te worden. Maar het publiek is al geprotoprofessionaliseerd door de categorieën van bureaucraten, juristen en andere hulpverleners. De socioloog is dan geneigd zijn inhoudelijke categorieën en zijn beroepsaspiraties in te slikken. Een onverstandige strategie want hij degradeert zich zelf tot een aanbieder zonder aanbod.

Uit de meest recente ontwikkelingen valt op te maken dat deze strategie al voorbij gestreefd is.

Discussies binnen de Koning Boudewijnstichting wijzen erop dat men de "objectlijn" opnieuw opneemt. Sommige maatschappelijk assistenten zien zich zelf als de advocaat van hun cliënt, anderen, en dit worden er steeds meer, gaan zich zelf als "deskundige" definiëren. Zij willen een objectieve behoeftepeiling om bv. te bepalen welke bejaarden voor een opname in een tehuis in aanmerking komen. Voorstanders hiervan willen afwijken van de chronologische inschrijvingsprocedure die door de administraties ingevoerd zijn. Zij wijken ook af van de preferenties voor "hun" cliëntèle (1).

Men laat de publieklijn een stukje vieren, wat nog meer blijkt uit een gewijzigde strategie tegenover de subsidieverlener.

In de zeventiger jaren kwam het in Nederland veel voor dat sociologen maatschappelijk assistenten en ook wel andere beroepsgroepen zich verschansten achter buurtcomités, patiëntenverenigingen, reklasseringsraden en andere actie- of belangengroepen. Hierop past heel goed wat Daudt de coalitie van kleine minderheden noemt (H. Daudt : 198 en 210). Via de media wisten ze druk op de regering uit te oefenen om in aanmerking te komen voor subsidies. Na 1975 komt het frequenter voor dat de niet altijd syndicaal gezinde actiegroepen zich gaan aansluiten bij de ABVA (FNV) om gebruik te maken van haar geaggregeerde macht. In 1980 blijkt dat ook macht alléén niet voldoende is. De goodwill die de kerken bij de staat genieten wordt opnieuw uitgebuit voor ministeriële goedkeuring voor de oprichting van nieuwe scholen – zoals gebeurd is met een journalistenopleiding verbonden aan de katholieke leergangen in Tilburg (Th. Van den Berg, 26 januari 1980) – de kerken onttrekken zich aan landelijke afspraken waarbij ze hun beroep doen op de "eigen aard" en het "bijzonder karakter" van de instelling (vgl. B. Heffels,

7 maart 1980 over de vrije universiteit Amsterdam en de katholieke universiteit Nijmegen). In België is deze verschuiving versluierd door de permanente aanwezigheid van de confessionele koepels in het sociaal en cultureel werk.

2.3. Integratie van het onderzoeksbeleid

In het voorgaande zijn de professionaliseringskansen geëvalueerd aan de hand van de invloed van afzonderlijke groepen sociologen op een publiek en op de subsidieverlener. Even belangrijk is de coherentie van de kring der sociologiebeoefenaars en de integratie of stroomlijning van het onderzoeksbeleid.

Ook op het vlak van integratie blijken de orden van advocaten en geneesheren verder vooruit te zijn. Zij kunnen de alternatieve circuits aan hun sancties onderwerpen en zo een gelijkvormigheid in beroepsuitoefening bewerkstelligen, wat bepalend is voor hun gezicht naar buiten en de efficiency naar binnen. Sommige sociologen onderstrepen ook het belang van een zekere gelijkvormigheid. Van Heek (1979 : 197-8) constateert de "afwezigheid van een gezamenlijke ideologie" en Thung de wenselijkheid van een "publiek ethos" (1980 : 1 e.v.). In het verlengde van wat ik boven stelde over de samenhang tussen de verdringing van waardegezichtspunten, de hoge waardering voor communicatie en consensus en de positieve functie daarvan voor de integratie van de (congres) sociologen op internationaal niveau, kunnen twee vragen worden gesteld. Ten eerste, volstaat het consensus- en communicatieargument nu, enkele decennia later, nog om integratie te waarborgen ? Zijn we na een proces van specialisatie en differentiëring in de paradigma's en onderzoeksvisie, toe aan coördinatie, moeten we na 25 jaar weer een overstap nemen op de "cake walk" ? Ten tweede, welke specifieke integratieproblemen doen zich voor in de sector beleidssociologie en maatschappelijk werk ? Werkt de relativistische sociologie een desintegratie willens nilens in de hand door het accent te plaatsen op de differentiatie ?

Als de relativistische sociologie desintegratie bevordert werkt, hangt dat af van een aantal voorwaarden : de sociologie moet waardegezichtspunten uit de leefwereld openlijk erkennen en toelaten (poort) en deze gezichtspunten moeten blijkbaar te weinig compatibel zijn om er een coherent onderzoeksbeleid op te funderen. De eerste voorwaarde, de openheid, is zonder meer aanwezig, met name onder de beleids-sociologen en maatschappelijk werkers. De tweede voorwaarde, de mate van compatibiliteit, vormt de onbekende X. Je kunt er alleen iets zinnigs over zeggen als de eerste voorwaarde "constant" gehouden wordt. Een vergelijking met de sociologie in de vijftiger jaren is onmogelijk. Toen was er geen "openheid" en dus kon de desintegrerende werking van pluralistische spanningen uit de samenleving onbemerkt blijven. In de vooroorlogse sociologie was die openheid er wel, wat een vergelijking interessant maakt.

2.3.1. Twee varianten van het pluralisme

Streefden sociologen voor de tweede wereldoorlog naar gezamenlijke onderzoeksvisies ? In de Duitse sociologie was daar geen sprake van, ondanks de hoge mate van incompatibiliteit die de sociale kwestie (socialisten versus liberalen) en schoolstrijd

(ultramontanen versus integralisten en laïcisten) in Europa tot gevolg hadden. Politologen zoals Lipset, Coser, Verba en Dahl zijn van mening dat de tegenstellingen tussen deze groepen onvermijdelijk het gevaar van polarisatie en schizofrenie met zich meebrengen en dus kan leiden tot de desintegratie van de staat. Dat de westeuropese staten toch wisten te overleven verklaren zij door :

- ten eerste het crosscouteffect ; de tegenstellingen veroorzaakt door schoolstrijd en sociale kwestie liepen niet in gelijke pas maar doorkruisten elkaar, zodat in groepen of in het hoofd van de enkeling een verdeelde loyauteit kon ontstaan, wat aanleiding gaf tot gematigdheid : wederzijdse reductie van eisen, competities in de partijen en coalities tussen de partijen (assumptie 1),
- ten tweede de aanwezigheid van een sterke leider, nationale mythe, de aanwezigheid van een pragmatische elite die “boven” de partijen staat of een “consociational democracy” (assumptie 2).

Integratie komt grofweg volgens dit model tot stand door een doorkruising van *verschillende* conflictlijnen of door een gezamenlijkheid, door een consensus op metaniveau, over de verdeeldheid heen te leggen.

Dit is maar ten dele waar, zeker als het de integratie van de Duitse sociologie betreft.

2.3.2. Relatieve (in)compatibiliteit van unidimensionele conflictlijnen

Laten we Rickert aan het woord die het sleutelbegrip “waardegezichtspunt” ontwikkeld heeft (Rickert : 251). De tegenstelling tussen liberalen en conservatieve aristocraten uit zich volgens Rickert in tegenstrijdige “waarderingen” van politieke beslissingen. Maar beide groepen hebben vaak eenzelfde “interesse”. In de krant volgen zij dezelfde artikelen. Wat journalisten en sociologen doen is een selectie en analyse maken van juist deze belangrijke (Rickert : “Kulturbedeutsame”, Weber : “Wissenswerke”) gebeurtenissen, zonder daar een waardeoordeel aan te verbinden. Het “Wertbezichen” bij Rickert en Weber kan beschouwd worden als een “gereduceerd” Werturteilen” (5). Wat Rickert hiermee formuleerde acht ik van uitzonderlijk groot belang. Blijkbaar zag hij het pluralisme van zijn tijd als een *relatieve* incompatibiliteit. De verschillende standpunten en waarderingen waren antagonistisch, maar zij werden geschraagd door een consensus over het “Kulturbedeutsame”. Hierdoor kon de sociologie uitstijgen boven de cultuurchauvinistische partijdigheid van het historicisme en de incomensurabiliteit die daarvan het gevolg was. Wellicht berusste hierop ook Webers pleidooi voor waarde vrije sociologie. In feite bracht Weber incompatibele waardeoordelen terug tot compatibele waardegezichtspunten. Integratie van plurale groepen zou dus niet alleen ontstaan zijn, zoals in de tweede assumptie van de politicologen verondersteld wordt, door een macht van buiten af (staat, enz.), noch door de neutraliserende werking van verschillende maatschappelijke tegenstellingen, zoals in assumptie 1 aangenomen wordt, maar door een gemeenschappelijke belangstelling binnen één belangentegenstelling (het zero-sumbegrip was toen nog onbekend). Rickerts opvatting over het pluralisme impliceert kortweg : naarmate er een grotere verdeeldheid in de samenleving is, is er een effectievere integratie mogelijk. De ruimte voor consensus over het “Kulturbedeutsame” wordt in zijn model opgespannen door de nationale conflic-

ten. Als de spanwijdte van deze lijnen groter wordt neemt ook het volume consensus toe.

Cleavages waren toen inderdaad "nation-wide" omdat iedere burger betrokken werd bij conflicten en zich rekende tot de pro's of contra's van een programma. Dit proces van totale inclusie had en heeft zijn dragers en dat zijn voornamelijk de politici. Zij kunnen bepaalde problemen voorstellen als "algemeen maatschappelijke" problemen en maken deze problemen "groter" dan ze feitelijk zijn. Sinds de vorming van nationale parlementen en de invoering van het algemeen (enkelvoudig en evenredig) kiesstelsel (Lipset) worden politici genoodzaakt tot nationale mobilisaties.

Wat gebeurt er dan wanneer andere probleemmakers en -formuleerders aan gezag en invloed winnen en thema's niet meer nation-wide aan de orde stellen of, wat op hetzelfde neerkomt, niet meer door alle groeperingen problematisch worden gevonden.

Yinger (1967 : 26-7) is bv. van mening dat de kerken in de zestiger jaren, door hot topics zoals abortus meer en meer aan niet kerkelijke groepen over te laten, tweespalt en desintegratie hebben weten te vermijden, ook al ging dat tegen de prijs van een stijgende secularisatie. Yinger denkt dan in termen van de kerken en hun integratie. Voor de samenleving in zijn geheel valt het omgekeerde te verwachten als we Rickerts denktrant doortrekken. Niet omdat een conflict schrillere vormen aanneemt maar omdat de conflictlijn inkrimpt, en de inclusie bijgevolg afneemt, zal de kans op desintegratie groter worden. Hiermee is volgens mij het hedendaagse pluralisme en de gevaren die daaraan verbonden zijn, gekarakteriseerd. Het is een pluralisme van incommensurabiliteit waarin politici en kerkelijke leiders voor de onmogelijke opgave staan om appels met peren te vergelijken.

2.3.3. Incommensurabiliteit

Ten tijde van Rickert en Weber stond de politicus zo goed als alleen in de articulatie en aggregatie van behoeften en belangen. Nadien is een complex netwerk van sociale organisaties uitgebouwd, bezet door bureaucraten en juristen. Zij streven naar een universele en affectief neutrale benadering en bovenal naar een specialisatie om hun technieken universeel te kunnen toepassen. Deze aanpak botste vaak met wat zij de willekeurigheid, diffuusheid en levensbeschouwelijke bijzonderheid van de klassieke caritasinstellingen noemen. In het bijzonder de verwezenlijking van het sociaal recht heeft echter een complex stelsel van bepalingen en voorzieningen in het leven geroepen die ondoorzichtigheid, diffuusheid en bijgevolg de afhankelijkheid van de burger t.a.v. de nieuwe beroepsgroepen heeft bevorderd (cf. Johnson). De burgers, zo constateert Schuyt (1978 : 78) gaan het sociaal recht (opnieuw) als een gunst ervaren (5). Dat roept nieuwe spanningen op waarvoor men zich tot de staat moet wenden die, anders dan in de relatief autonome caritasinstellingen, de hulpbronnen levert.

Wat betekent dit voor het pluralisme ? Organisaties uit de tertiaire en quaire sector definiëren en aggregeren belangen en problemen op kleinere schaal dan politici doen. Moeilijkheden ontstaan in bepaalde leefwerelden en hebben voor de naburige leef-

werelden nagenoeg geen betekenis. Als de consumenten van deze organisaties zich organiseren in belangengroepen om de wetgever onder druk te zetten gebeurt dit meestal om individuele rechten te realiseren, minder om de grondwettelijke konstitutie te wijzigen. Zo ontstaat incommensurabiliteit als resultante van kleinschalige conflicten, die onderling van een kwalitatief verschillende orde zijn.

2.3.4. Eilandjes

Het is niet meer vanzelfsprekend dat waardegezichtspunten, ontleend aan de hedendaagse leefwereld, aansluiten bij nationaal staatskundige belangen en belangen van grote sociale collectiva. Door te kiezen voor de meest diffuse en versnipperde groep, de cliëntèle, wordt die kans op integratie eens te meer verkleind. Incommensurabiliteit van waardegezichtspunten resulteert in een buitenwerking stellen van wat door Mannheim eens de motor van de wetenschap genoemd is, nl. de wetenschappelijke concurrentie (Mannheim : 1929). Kuhn's theorie van de onverzoenbare paradigma's wordt niet als methodologie doch wel als feitelijk sociaal proces bewaarheid.

CONCLUSIES

Incommensurabiliteit, incompatibiliteit, de ondergeschiktheid van sociologen aan de magistratuur en de administratie, de protoprofessionalisering van het publiek door deze machten en de dualistische positie van veel beleidssociologen zijn gegeven feiten die moeilijk te manipuleren zijn. Het beleid van de sociologie is dat niet.

Ten eerste kan het gevaar van incommensurabiliteit worden gekeerd door de publieklijn te laten vieren. Dit kan bv. door een grotere distantie tegenover de bijzondere engagementen die vaak in de verschillende vakgroepen aan de universiteit aanwezig zijn (wat overigens door Lauwers bevestigd zal worden), het verlaten van het "advokatenmodel" in het sociale maatschappelijk werk en een minder groot vertrouwen in actiegroepen wat betreft de subsidiepolitiek.

Ten tweede kan de objectlijn aangehaald worden door voorrang te verlenen aan het deskundigheidsmodel in het maatschappelijk werk en substantief onderzoek, wat inhoudt dat het formalistisch labellingsparadigma, de methode om ballonnetjes door te prikken en aan te tonen wat *niet* is, naar het tweede plan te schuiven is.

Ten derde kan na een periode van differentiatie en specialisatie o.a. door de kritische theorie en het consensus- of paradigma-argument, gedacht worden aan een coördinatie. Te denken valt aan een rehabilitatie van abstracte begrippen en modellen, die vooral in de vijftiger jaren zoveel ontwikkeld zijn, om afzonderlijke case studies en actieonderzoeken vergelijkbaar te kunnen maken. Te denken valt ook aan een betere samenwerking tussen universiteiten op het vlak van onderzoek en postlicentiaatsonderwijs en de mogelijkheden van de "Vereniging voor Sociologie" en dit tijdschrift.

Met dank aan Prof. K. Dobbelaere en Prof. R. Fenn voor hun kritische commentaar op een eerdere versie van deze tekst.

Uiteraard zijn zij niet verantwoordelijk voor enige tekortkoming in de uiteindelijke argumentatie.

SAMENVATTING

Sociologen vormen geen organisatie en zelfs geen sociale groep. Grote ontvankelijkheid voor wat de omgeving van de socioloog doet of wenst ligt daarom voor de hand. Sommige sociologen, zoals de neothomisten, hielden zich strikt aan een levensbeschouwelijke leer. Anderen, zoals de relativisten willen aan ieder zijn waarheid laten. In beide gevallen is de socioloog gevoelig voor het oordeel van zijn publiek. In de geschiedenis van de sociologie zijn echter een aantal pogingen gedaan om de sociologie een eigen traditie te geven en zich minder afhankelijk van koning, kerk, partij of burger op te stellen.

Ten eerste was dat de idee van waardevrijheid na de Kulturkampfgezette met het doel om staatsinterventies te ontwijken en om een autonome universitaire sociologie te verwezenlijken, ten tweede het naoorlogse Amerikaanse empirisme en functionalisme om, nu op wereldniveau, vergelijkbaarheid van onderzoek toe te laten. Het moderne relativisme is te zien als een reactie van (beleids) sociologen op de verstarring en formalisering die van dit autonomiestreven het gevolg was. Deze reactie heeft echter coördinatie- en integratieproblemen opgeroepen. Terzelfdertijd werd namelijk het pluralisme in de samenleving complexer van aard – het verschoof van een relatieve (in)compatibiliteit van nationale en nagenoeg unidimensionele conflictlijnen naar incommensurabiliteit van belangen en waarden van kleine groepen. De maatschappelijke voorwaarde, waarop in het verleden de mogelijkheid tot consensus berust had, kwam daardoor te vervallen. Openheid voor beleidsmakers en publiek is een belangrijke bron geweest van professionele status en goodwill voor staatssubsidies, maar is de interne coördinatie van onderzoek niet altijd ten goede gekomen.

Te vrezen valt dat de geboekte successen van korte duur zijn. Ook het publiek zal inhoudelijke resultaten van de socioloog willen zien en die zijn moeilijk te verwachten van dialectische evenwichtskunstenars en van sociologen die de autoriteit van kennis in handen hebben gegeven van maatschappelijke groepen en bewegingen.

ABSTRACT

The relation of sociology to its societal environment is best expressed in the concept of "guiding value" (Wertbeziehung). Guiding values can be considered as the "gates" to science by which scientists have an instrument of regulating the influence of authorities and interest groups; they can also be seen as particular impulses from society; and finally as principles for selecting materials in research.

The invention of this principle by Rickert has had a great influence on sociology as an autonomous science which is not dictated by the wishes of the state or the worldviews of political parties and the churches. It created freedom for looking at things in different ways. This development was interrupted at the end of the Weimarrepublik in Germany. After the second world war, however, the attitude toward guiding values changed into a negative and repressive one which can be explained by the need for consensus in assuring communication and integration among scientists, interacting now on an international forum. Once created, this international forum permitted again political influence, comparable with pre-war sociology. Sociologists became more public-minded, more prone to engage in "relevant" research.

These more internal processes in science cannot, however, explain the recent methodology of the "relativistic" sociologists. They are public minded indeed, like the alternatives in many professions: homeopaths, acupuncturists, storefront lawyers etc. But unlike these influencing professionals, relativistic sociologists are hesitant to give their own theories, models, concepts and advices to their clients. They "have to adopt the definitions and quasi-theories of their clients and have to relate these to the particular position of their clients".

This ambiguous strategy (an offerer without offer) relates to the dualistic position of many sociologist in policy and social welfare.

The clientele is the main source of goodwill for professional status and statefunds. But because of the protoprofessionalization of this public by administrators, professionals and red tape, sociologists are failing to exploit this goodwill.

The public mindedness of modern sociology and more particularly the relativists has engendered an increasing differentiation in guiding values of social research. This creates another problem for sociology, namely a lack of coordination or integration of the different research preferences.

According to Rickert the national cleavages in society of his time showed a kind of "non-zero-sum" shared common interest. So journalists f.e. could write about employment and taxes, interesting both socialists and liberals. This is the social assumption of Weber's value free science : he "reduced" valuations to guiding values.

This type of societal pluralism can be called the relative (in)compatibility of unidimensional conflictlines. Societal pluralism today has changed into a state of incommensurability as a second type of pluralism. This includes : - (1) cleavages are no longer nation-wide (total inclusion) because politicians are no longer the dominant problem definers in society - (2) bureaucrats and professionals are formulating problems which, while not destined for public debate in parliament, are only relevant for small groups and categories. These occupational groups produce incommensurability because their definitions are *not* opposed to each other and hence not comparable (apples & oranges). And this has important consequences for consensus. Just as higher scale values lead to wider cleavages and this in turn to higher volume of possible consensus (Rickert) so lower scale definitions will diminish this volume.

Consequently, today, there really is an integration or coordination problem for sociology, as there is for every organisation which has to adapt to the many aspects of social life (e.g., the church). Every sociologist can defend his own Island, which is, anyway, of a different quality than his neighbours. Two reasons, the state of incommensurability and the small chances of (proto)professionalization, lead to the conclusion that the strategy of public mindedness is dated. It would be better to ease the "public-line" by replacing the lawyers-model and the relativistic labellings paradigm by the expertisemodel and substantive research.

NOTEN

1. Een aantal argumenten van Lauwers, die hieronder ter sprake komen, zijn ook reeds gebruikt in de kritische sociologie van de zestiger jaren. Vgl. bv. W. Hofmann (1969) en A. Gouldner. Lauwers kritiek is echter radicaler ; richt zich niet alleen op het a-historische functionalisme maar ook op haar critici, t.w. critisch-sociologen, marxisten en fenomenologen.
2. Modellen. Popper spreekt van theorieën maar doelt op de niet-toetsbare structuur ervan - hebben de taak "of giving us an adequate and more detailed picture of the world in which we live ... However ... in origin they remain myths or inventions. ... they are not digest of observation". (K. POPPER, 1969 : 128). K. KOK wees er mij op dat Popper dit standpunt vier jaar afgezwakt heeft. In 1953 stelde Popper nl. in een lezing de wetenschappelijke theorie als volgt voor : "These theories describe some facts, but in a manner of myths ... At the same time I realized that such myths may be developed and become testable ... that a myth may contain important anticipations of scientific theories ... if a theory is found to be non-scientific, it is not thereby found to be unimportant or ... meaningless". *Ibid.*, 38. Vgl. ook LAKATOS, 1976, 132 e.v.
3. Ik ben op dit onderscheid opmerkzaam gemaakt door Walter van Trier in een boeiende discussie over "actieonderzoek en theorievorming".
4. Cf. P. Houben, zes argumenten tegen het relativisme ; methodologie in historisch perspectief (nog niet gepubliceerd).
5. "Kultur" vormde het gemeenschappelijk platvorm voor politici en wetenschappers. Het omvatte volgens Rickert en Weber de positief gewaarde, de negatief gewaardeerde en de "Wertbezogen"

objecten als deelverzamelingen. Daarbuiten strekte zich het domein uit van de "Natuur", wat voor hen synoniem was met "kultuurindifferent".

6. In dit verband vind ik het recent verschenen artikel "Patronage als modus van uitwisseling" van M. Elchardus interessant. Volgens de auteur laten patronagerelaties geen veralgemeende media toe, zoals geld en juridische codes dat zijn. Er ontbreekt ook de "echte bindende kracht" en "het aantal personen dat kan worden betrokken bij het netwerk van solidariteit (patronage) ... is veel kleiner dan bij gebruik van een universalistische en specifieke modus van uitwisseling" (1980 : 60-1). Is deze stelling ook omkeerbaar : door de invoering van zoveel bijzondere bepalingen en reglementen in administratieve diensten wordt het universalistische medium "sociaal recht" omgevormd in particularistische media wat bijgevolg het aanknopen van patronagerelaties, of andere uitwisselingsvormen met beperkte inclusie, kan bevorderen ?

BIBLIOGRAFIE

- Th. VAN DEN BERG, *NRC-Handelsblad*, 26 januari 1980.
J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *Godsdienst in Vlaanderen*, Leuven, 1975.
H. DAUDT, De politieke toekomst van de verzorgingsstaat. J.A.A. VAN DOORN en K. SCHUYT (ed.), *De stagnerende verzorgingsstaat*, Meppel, 1978.
K. DOBBELARE en J. LAUWERS, De godsdienstsociologie en -sociografie van N. De Volder. *Bijdragen tot de communicatiewetenschap*, Leuven, 1970.
J.A.A. VAN DOORN, De verzorgingsmaatschappij in praktijk. J.A.A. VAN DOORN en K. SCHUYT (ed.), *De stagnerende verzorgingsstaat*, Meppel, 1978.
J.A.A. VAN DOORN en C.J. LAMMERS, *Moderne sociologie*, Utrecht, Antwerpen, 1968.
M. ELCHARDUS, Patronage als modus van uitwisseling. In : *Tijdschrift voor Sociologie*, 1980 (1) 49-70.
H. FREYER, *Soziologie als Wirklich-keitswissenschaft*, Leipzig en Berlijn, 1930.
H. FREYER, *Theorie des gegenwärtigen Zeitalters*, Stuttgart, 1955.
H. VAN GEEL, Probatie : hulpverlening of controle ? In : F. LAMMERTIJN (e.a.), *Meer kansen voor kansarmen*, Zele, 1979, 205-223.
A. GOULDNER, *The coming crisis of Western sociology*, London, 1972.
A.W. GOULDNER, e.a., *Sociologie als spiegelgevecht*, Amsterdam, 1972.
A.D. DE GROOT, Ik maak zelf wel uit hoe gelukkig ik ben. Interview afgedrukt in *Intermediair* (editie NL.), 6 februari 1980.
F. VAN HEEK, *Ontbrekende ideologie*, *Civis Mundi*, 18 (1979) 5.
B. HEFFELS, *K.U. Nieuws*, Nijmegen, 7 maart 1980.
A.O. HIRSCHMANN, *Exit, Voice and Loyalty*. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States, Cambridge, Massachusetts, 1970.
W. HOFMANN, *Universität, Ideologie, Gesellschaft. Beiträge zur Wissenschaftssoziologie*, Frankfurt a.M., 1969.
L. HUYSE, *Passiviteit, Pacificatie en Verzuiling in de Belgische Politiek*, Antwerpen, 1970.
T.J. JOHNSON, *Professions and Power*, London and Basingstoke, 1972.
LAKATOS (e.a.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, London, 1976.
C. LASCH, *The Culture of Narcissism*, American Life in an Age of Diminishing Expectations, New York, 1978.
J. LAUWERS, Ideologische achtergronden van de sociologische sekularisatietheorieën, *Politica*, 1972.
J. LAUWERS, *Sekularisatietheorieën*, Leuven, 1974.
S.M. LIPSET en S. ROKKAN, *Party Systems and Voter Alignments*, New York, 1967.
K. MANNHEIM, *Die Bedeutung der Konkurrenz im Gebiete des Geistigen*, Tübingen, 1929.
K. POPPER, *Conjectures and Refutations*, London, 1969.
H. RICKERT, *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, Tübingen, 1921 (Paginerings van de verschillende edities wijken af !).
K. SCHUYT, Het rechtskarakter van de verzorgingsstaat. J.A.A. VAN DOORN en K. SCHUYT (ed.), *De stagnerende verzorgingsstaat*, Meppel, 1978.
K. SCHUYT, e.a., *De weg naar het recht*, Deventer, 1976.
A. DE SWAAN, *Uitgangsbepanking en uitgangsangst*. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. Rede uitgesproken te Amsterdam, 28 mei 1979.

M.A. THUNG, *Naar een publiek ethos ?* Godsdienstsociologische kanttekeningen bij de jaren 1960 en 1970, Leiden, 1980.

M. WEBER, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, 1968.

J.M. YINGER, *Sociology looks at Religion*, London, 1967.